

KAFKASYA MUHACİRLERİNİN KARAHİSAR-I SAHİB'DE İSKÂNİ VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR (1861-1895)

Mehmet GÜNEŞ*

Özet

1854-1856 Kırım Savaşı'nın lehine sonuçlanması ile beraber Rusya, bölgede kalıcı hakimiyeti tesis etmek amacıyla baskıcı politikalar uygulayarak Kafkasya halklarını Hristiyanlaşmak ya da göç etmek ikilemiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum karşısında dünya Müslümanlarının lideri olarak hilafet makamını uhdesinde bulunduran Osmanlı Padişahı, Müslümanların esaret ve baskı altında kalmalarına göz yummayarak onlara kucak açmıştır. Bunun üzerine Kafkasya'da yaşayan binlerce insan 1860'lardan itibaren tedricen Osmanlı coğrafyasına göç etmiştir. Bu tarihten itibaren belirli periyotlarla devam eden göç dalgaları 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir. Bilhassa Anadolu'nun muhtelif yerlerinde temerküz eden bu göçlerden Karahisar-ı Sahib Sancağı (bugünkü Afyonkarahisar) da nasibini almıştır. Devletin bütün imkanlarını seferber etmesine, bölge halkının misafirperver yaklaşımlarına rağmen, pek çok yerde olduğu gibi bu muhacirlerin iskân sürecinde ve sonrasında sorunlar da yaşanmıştır.

Bu çalışmada, 1854-1856 Kırım Savaşı'ndan itibaren Kafkasya'daki yurtlarından ayrılmak zorunda kalan Nogay, Çerkes, Çeçen ve Ahıska muhacirlerinin 1861-1895 yılları arasında Karahisar-ı Sahib Sancağı'na göç ve iskânlarıyla karşılaştıkları problemler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki konuyla ilgili belgeler ışığında ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kafkasya, Karahisar-ı Sahib, göç, muhacir, iskân.*

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

The Settlement of Caucasian Immigrants at Karahisar-i Sahib and The Confronted Problems (1861-1895)

Abstract

Resulting the Kırım War in its favour between the years of 1854 and 1856, with the purpose of achieving permanent dominance in the area, Russia confronted Caucasian people with the dilemma of being a Christians or immigrating by implementing a repressive policy. Under this circumstance, Ottoman Sultan who held the caliphate? as the leader of Muslims all over the world embraced these people without letting them be captured and be under pressure. Then, thousands of people living in Caucasia gradually immigrated to the Ottoman territories starting from 1860s. Immigration waves keeping on periodically starting from this date also continued following the War between Ottoman and Russia between the years of 1877 and 1878. Especially, Karahisar-ı Sahib Sanjak (today's Afyonkarahisar) got its share of these immigrations which were gathered in various parts of Anatolia. Although the government used every means available and the local community behaved hospitably, as in other places, problems also occurred during and after the settlement period of these immigrants.

In this study, the problems that Noghai, Cherkess, Chechenian and Meskhetian immigrants compelled to leave their homelands in Caucasia from 1854 to 1856 Crimean War confronted upon their immigration and settlement to Karahisar-ı Sahib Sanjak between the years of 1861 and 1895 were tried to be examined in the light of the documents relevant to the topic at Prime Ministry Ottoman Archives.

Key Words: *Caucasia, Karahisar-ı Sahib, immigration, immigrant, settlement.*

Giriş

18. Yüzyılın ortalarından itibaren Rusya'nın yayılmacı ve sıcak denizlere inme politikasının hedeflerinden birisi haline gelen Kafkasya, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı hakimiyetinden çıkmış, bu tarihten sonra da Rusya buradaki gücünü artırmaya başlamıştır. Kafkas halkları 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Rus istilasına karşı mücadele etmiş, ancak 1854-1856 Kırım Savaşı'nın Rusya lehine sonuçlanması ve Kafkas halklarının efsanevi lideri Şeyh Şamil'in 1859'da teslim olması, bu direnişi akamete uğratmıştır. Asıl amacı bölgede kalıcı hakimiyeti tesis etmek olan Rusya, bunu gerçekleştirmek için bölgenin etnik yapısını değiştirme gayreti içerisine girmiştir.

Rusya, ele geçirdiği yerlerde Slavları yerleştirerek, yerli Müslüman halkı göçe zorlayarak Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma siyaseti izlemiştir. Rusya bu

politikasında başarı sağlayabilmek için yoğun bir asimilasyon faaliyeti içerisine girmiştir. Bu cümleden olarak yerli halkın isimleri değiştirilmiş, çocuklar ailelerinden alınarak Ortodoks anlayışına dayanan Rus okullarına verilmiştir. Müslümanlara ait okullarda zorunlu Rusça dersleri konulmuştur. Dini eğitim ve faaliyetlere sınırlamalar getirilmiş, imamların toplum içindeki etkinlikleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Müslüman halk baskı yoluyla din değiştirmeye zorlanmıştır. Bu baskılara direnenler hiçbir ayırım yapılmaksızın ya katledilmekte ya da Sibirya’ya sürülmekteydi. Müslümanlardan boşalan topraklara Rus, Kozak, Bulgar, Rum ve Alman göçmenler iskân edilmekteydi. Güney Kafkasya’da ise Gürcü ve Ermeni gibi Hıristiyan topluluklar yerleştirilmişti. Bununla beraber Rus hükümeti, bölgede Rus nüfusunu artırmak için Rus ailelerini bu bölgeye göç etmeye teşvik edici girişimlerde bulunmuştur.

Rusya’nın bu politikaları sonucu Kırım ve Kafkasya’da Rusça ve Rus kültürü yaygınlaştı. Ancak, yerel diller ve kültürler tamamen yok olmadı. Bunun üzerine Rus valileri, sivil halka yönelik baskı ve şiddeti arttırdı. Bu durum, halkın yerini yurdunu terk ederek göç etmesine sebep oldu¹.

Ruslar baskı ve terör yoluyla göçe zorladıkları Müslüman Kafkasya halklarını, zorla Hıristiyanlaştırılacakları, 25 yıl süreyle askere alınıp Halife’ye karşı savaşılacakları gibi çeşitli söylentiler yayarak kendi gösterdikleri Rus topraklarına yerleşmelerini engelliyor, mecburi göç istikameti olarak Osmanlı Devleti’ne yönlendiriyorlardı². Bu durum karşısında Osmanlı Devleti’nin yapabileceği tek şey muhacirlere kapılarını açmaktı. 1858’de başlayan göç, 1864’te Rusların bölgeye tamamen hakim olması ile doruğa ulaştı. 1859-1879 arasında tahminen 2 milyona yakın Kafkasyalı çok kötü şartlarda Osmanlı topraklarına göç etti. Göçmenlerin takriben 500 bini açlık ve olumsuz sağlık şartları nedeniyle hayatını kaybetmiş, ancak 1,5 milyonu hayatta kalarak Osmanlı topraklarında yerleştirilmiştir³.

¹ Nedim İpek vd., *Osmanlı’da İskan ve Göç*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2013, s. 85-87.

² Hayati Bice, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1991, s. 48.

³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 112. Kafkasya’dan Osmanlı topraklarına göçen muhacir sayıları ile ilgili farklı rakamlar ileri sürülmektedir. Mesela, 1858-1865 yılları arasında Osmanlı Devleti’ne göç eden Kafkasyalıların sayısı Rus resmi kayıtlarına göre 493.194 kişi olarak belirtilmiştir. Ancak bu rakamın sadece deniz yoluyla göç edenlere ait olduğu, kara yolu ile ve yetkililerden izinsiz olarak göç edenlerin bu sayıya dahil edilmediği anlaşılmaktadır. Bu meyanda yapılan tahminlere göre 1858-1865 yılları arasında Osmanlı Devleti’ne göç eden muhacir sayısının toplam 647.044 kişi olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Safarov Rafik Firuzoğlu,

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbini müteakiben hem Kafkasya hem de Balkanlar'da Rusya'ya karşı mağlubiyet ve toprak kayıpları neticesinde Osmanlı Devleti, Kırım ve Kafkasya muhacirlerine ilaveten Balkanlar'dan da göçlerin başlamasıyla, yeni büyük göç hareketleriyle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca, savaş esnasında Kars, Ardahan ve Batum gibi yerlerin Rusya'ya bırakılması da bu bölgelerden çok sayıda muhacirin Anadolu'ya gelmesine sebep olmuştur⁴.

Bu çalışmada 1854-1856 Kırım Harbi'nden itibaren Kafkasya'daki yurtlarından ayrılmak zorunda kalan Nogay, Çerkes, Çeçen ve Ahıska muhacirlerinin 1861-1895 yılları arasında Karahisar-ı Sahib'e göç ve iskânlarıyla karşılaştıkları problemler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki konuyla ilgili belgeler ışığında ele alınmaya çalışılmıştır.

A-Göç Güzergahı

Kafkasya'dan yapılan göçler, çoğunlukla deniz yoluyla gerçekleşmiştir. Kafkasya'nın Karadeniz sahillerindeki limanlarda biriken göçmenler, bulabildikleri deniz vasıtalarına istiaab haddinin çok üzerinde doluşarak İstanbul, Trabzon, Samsun, Sinop, Batum ve Rize'de iskelelerden karaya çıkıyorlardı. Bunların bir kısmı Trabzon üzerinden Osmanlı Devleti'nin tahsis ettiği gemilerle Varna, Köstence, Bergos ve Lom gibi Rumeli limanlarına naklediliyorlardı. Bu limanlardan da Tuna nehri üzerinden ve demiryolu ve karayolu vasıtasıyla iç kesimlere sevk ediliyorlardı⁵. İstanbul'a intikal eden muhacirler bazen karaya çıkarılmadan Muhacir'in Komisyonu'nun onayıyla iskân mahallerine sevk ediliyorlardı⁶.

Anadolu'da iskân edilecek olan muhacirler, iskân olunacakları bölgelere en yakın limanlara, başta Trabzon olmak üzere, Samsun, Sinop ve İnebolu'ya,

“Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Göçler” *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 690-691.

⁴ Süleyman Erkan, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nin Göçmenleri İskan Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri”. *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 614.

⁵ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yay., Ankara 2010, s. 86-87; Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yay., Trabzon 2006, s. 41.

⁶ Jülide Akyüz Orat vd., *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, Kafkas Üniversitesi Yay., Kars 2011, s. 115. Bilhassa Çerkes muhâcirlerin, esir ticaretiyle uğraşanlar tarafından câriye ve köle olarak satın alınmak sebebiyle rahatsız edilebileceklerinden, aktarma yapılmaksızın, İstanbul'a uğratılmadan iskân bölgelerine gönderilmeleri öngörülmekteydi. Konuyla ilgili olarak bkz. *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, C. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın Nu:122, İstanbul 2012, s. 334-336.

naklediliyorlardı. Daha sonra bu limanlardan şirket vapurları vasıtasıyla İstanbul’a ve oradan da İzmir’e sevk ediliyorlardı⁷. İstanbul’a gelmiş olan muhacirlerden Karahisar-ı Sahib’de iskân olunmak üzere gönderilecekler İzmid ve Gemlik’ten itibaren kara yolu ile Bursa, Kütahya güzergahı üzerinden sevk edilmekteydiler⁸. Karahisar tarafına gönderilecek muhacirlerin Mudanya iskelesinden sevk edilmelerinin daha kolay olacağı düşüncesiyle sevkiyat daha ziyade bu iskele üzerinden yapılmıştır⁹.

Kara yolunu tercih eden muhacir kabileleri ise, iç kesimlere Kars-Erzurum yoluyla sevk ediliyorlardı. Bunlar Erzurum’da toplanarak oradan asıl iskân mahallerine doğru sevk ediliyorlardı¹⁰. Kara yolunu tercih edenler daha ziyade yanlarında sürülerini getirmek isteyen muhacir grupları idi¹¹. Esasında Rusya, muhacirlerin hayvanlarını da beraberlerinde götürmeleri endişesinden dolayı kara yoluyla göçe pek sıcak bakmamakta idi. Rusya, 1860’tan itibaren göçün sadece deniz yoluyla ve belirli limanlardan yapılmasına izin vererek böylece hayvanların ülkeden çıkarılmasını engellemek istemiştir¹².

B-Osmanlı Devleti’nin Muhâcir İskân Politikası

16. Yüzyıla kadar, dışa yönelik bir yerleştirme politikası takip eden Osmanlı Devleti, toprak kayıpları dolayısıyla 19. Yüzyılda zorunlu olarak içe dönük bir yerleştirme politikası izlemeye başlamıştır. Devletin sınırları dışında kalan topraklardaki Müslüman Türkler, Anadolu başta olmak üzere, elde kalan yerlere göç etmişlerdir¹³.

Kırım Savaşı’ndan itibaren sürekli olarak toprak kaybetmeye devam eden Osmanlı Devleti, bir zamanlar hükümferma bulunduğu topraklardaki tâbiyyetinin esaret altında yaşamasına duyarsız kalmamıştır. Osmanlı Padişahı, dünya Müslümanlarının lideri olarak hilafet makamını uhdesinde bulunduruyor olması dolayısıyla da Müslümanların esaret ve baskı altında kalmalarına göz yummayarak, onlara kucak açmıştır. Osmanlı Devleti’nin bu insancıl yaklaşımı

⁷ İpek, *a.g.e.*, s. 41.

⁸ *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, C. II, s. 209.

⁹ A. MKT. MHM. 301/57; İstanbul’dan aktarma suretiyle Mudanya İskelesi’nden Kütahya ve Karahisar-ı Sahib’e muhacir sevki için ayrıca bkz. *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, C. I, s. 391; İpek, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁰ Akyüz Orat vd., *a.g.e.*, s. 115.

¹¹ İpek, *a.g.e.*, s. 41.

¹² Saydam, *a.g.e.*, s. 85.

¹³ Faruk Kocacık, “Rumeli’den Anadolu’ya Yönelik Göçler ve Sonuçları”, *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.655.

ile beraber bu hususta öncelikli düşüncenin bilhassa Kırım Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ihtiyaç üzerine devletin tarım alanlarını işleyecek, nüfus artışına katkı sağlayacak, ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacak beşeri gücü tedarik etmek olduğu ifade edilmektedir¹⁴.

Devletin muhacirleri iskân ederken uygulamaya çalıştığı ana düşünce muhacirlerin rahat bir hayat geçirip bir an önce tüketici durumdan üretici duruma geçmeleri idi. Devlet bütçesine daimi bir yük getiren muhacirlerin iskân edilip üretici konuma geçmeleriyle de devlet ekonomisinin rahatlaması sağlanacaktı. Bunun için de iskân sürecinin mümkün olduğunca kısa olması önem arz etmekteydi.

Muhacirlerin yerleştirilmesinde Osmanlı Devleti'nin geleneksel iskân politikasının izlerini de görmek mümkündür. Bu cümleden olarak, metruk ve harap bölgelerin muhacir iskânıyla tekrar ihya ve ma'mur hale getirilmesi¹⁵, bilhassa hudut boylarında İslam nüfusunun artırılması ve bu vesile ile siyasi ve askeri emniyetin tesisine katkı sağlanması¹⁶, örnek olarak verilebilir¹⁷.

1-İskân organizasyonu ve iskân ile ilgili kuruluşlar

Kırım Savaşı sonrasında yoğun bir muhacir kitlesiyle karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti'nde, 1860 yılına kadar muhacirlerin iskân işleriyle görevli bir teşkilat henüz teşekkül etmemişti. Tanzimat'a kadar muhacir iskânı, zuhurata bağlı olarak ya gönderilen talimatnameler, ya da muhacirlerin müracaatları dolayısıyla yapılan yardımlarla gerçekleştirilmekteydi¹⁸.

Göç ve göçmenlerle ilgili konular 1860'a kadar İstanbul'da Şehremaneti tarafından yürütülmekteydi. Ancak göçmen miktarının tahmin edilenden fazla olması üzerine bu işle ilgilenecek özel bir birim oluşturulmasına karar verilerek

¹⁴ Saydam, *a.g.e.*, s.78; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, TTK Yay. Ankara 1994, s. 162.

¹⁵DH. MKT. 1791/124

¹⁶ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XIII, S. 1-4, 1951-1952, s. 57, 58. Osmanlı Devleti'nin iskân siyaseti ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 43-124.

¹⁷ Konuyla ilgili bazı örnekler için bkz. *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 7, Ankara 1992, s. 92, 109.

¹⁸ Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu Çıkarılan Tüzükler*, İstanbul 1966, s. 39.

Ocak 1860’da “Muhacirîn Komisyonu” kuruldu. Böylece Osmanlı Devleti’nin göç ve iskânla ilgili politikası daha sistemli bir hâle getirilmiş oldu¹⁹.

Muhacirîn Komisyonu, 1860 yılı başlarından itibaren önce Ticaret Nezareti’ne bağlanmış, 1861-1865 yılları arasında bağımsız bir kurum halinde çalışmıştır. 1865 yılında göçmen işlerinin hafiflediği düşünülerek komisyon Meclis-i Vâlâ’ya bağlanmıştır. 1867’de Şûrâ-yı Devlet’e bağlı olarak çalışan komisyon 1875’te Zaptiye Nezareti’ne dahil edilmiş ve nihayet 1878’de göçlerin yoğunlaşmasından dolayı bağımsız bir kuruluş haline getirilmiştir²⁰.

Muhacirlere yapılan yardımları toplayıp, dağıtmak, yardımda bulunanların isimlerini Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havâdis’te yayımlatmak, göçlerle ilgili yazışmaları yapmak, muhacirleri İstanbul’da yerleştirmek, tayinat dağıtımı ve iskân bölgelerine sevk etmek gibi görevleri ifa eden Muhacirîn Komisyonu²¹ ayrıca, muhacirlerden kimsesiz olanları durumlarına göre sanayi, idadi, askeri okullara gönderme, yetişkin kızları evlendirme, manevi evlatlık verme, hür oldukları halde zorla köle tutulanların durumunu araştırmak üzere Şeyhülislamlığa gönderme gibi işlerle de uğraşarak önemli hizmetlerde bulunmuştur²².

Bu komisyonun taşra teşkilatı bulunmayıp, taşrada muhacir iskânıyla ilgili işler ihtiyaca binaen geçici olarak görevlendirilen İskân-ı Muhacirîn Memurları tarafından yapılmaktaydı²³. Muhacirîn Komisyonu tarafından Anadolu’nun muhtelif bölgelerine göçmenlerle ilgili işlere bakmak için gönderilen bu memurların görevleri şunlardı: Müsafere ten ikamet eden muhacirleri bir an önce yerleştirmek, muhacirlere öküz, tohumluk ve zirai malzemeleri tedarik etmek, daha önceden iskân edilmiş olup, mahsul alma durumuna gelmiş olan muhacirlerin yevmiyelerini kesmek, yeni gelen muhacirleri uygun köylere taksim ederek onların da bir an önce üretici durumuna gelmeleri için gerekli imkanları sağlamak²⁴.

Muhacirîn Komisyonu 1877’de tamamen kaldırılmış, kaldırılmasından kısa bir süre sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın başlamasıyla yoğunlaşan

¹⁹ Bedri Habıçoğlu, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, Nart Yay., İstanbul 1993, s. 107.; İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete...*, s. 43.

²⁰ Saydam, *a.g.e.*, s. 118.

²¹ İpek, *a.g.e.*, s. 43.

²² Saydam *a.g.e.*, s. 114.

²³ Mehmet Yılmaz, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Muhaciri İskân Politikası”, *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 590.

²⁴ Saydam, *a.g.e.*, s. 113.

göç hareketleri sebebiyle 18 Haziran 1878'de İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirîn Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun daha öncekilerden en bariz farkı, muhacir sevk edilen vilayet merkezlerinde taşra yapılanmasının bulunmasıydı. Komisyon, muhacir yoğunluğunun azalması ile 19 Eylül 1894'te lağvedilerek muhaceret işleri Dahiliye Nezareti ile Şehremaneti'nin müştereken idaresine bırakılmıştır²⁵.

Muhacir işleriyle ilgili olarak kurulan bir başka komisyon da ihtiyaca binaen II. Abdülhamid riyasetinde devletin genel iskân politikasını belirlemek maksadıyla teşekkül etmiş olan Muhâcirîn Komisyon-ı Âlîsi idi. Geçici bir komisyon olan bu komisyonun Muhâcirîn Komisyonu'ndan en önemli farkı bir üst komisyon durumunda olması idi. Umum-ı Muhâcirîn Komisyonu adıyla ilk defa 1878 Martında kurulan komisyon bu tarihten itibaren muhacir yoğunluğunun azaldığı zamanlarda lağvedilip, yoğunluğun arttığı dönemlerde yeniden ihdas edilerek 1909 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir²⁶.

2-İskan yerlerinin tespiti

Osmanlı Devleti, muhacirleri iskân etmeden önce iskâna uygun bölgelerin tespit edilmesi hususunda mahalli yönetimlerden bilgi almakta; vali, mutasarrıf ve diğer bazı alt kademe yöneticilerden muhacir yerleşimine uygun arazinin mevcut olup olmadığını araştırmalarını ve bu hususta bilgilendirilmelerini istemekteydi²⁷. Yöneticiler devlete, idari bölgelerindeki coğrafi, zirai, topoğrafik, ekonomik vs. şartları dikkate alarak bu konuda olumlu ya da olumsuz bilgi vermekteydiler. Bunda muhacirlerin iskân edilmek için gönderildiği yerden iskân mahalline kadar zuhur eden masrafların, iskân edildikten sonra onlara yapılacak iane, iaşe ve ibate vs. giderleri için gerekli masrafların bölge halkı tarafından karşılanıp karşılanamaması gibi durumlar da bazen dikkate alınmaktaydı²⁸.

Muhacirlerin iskân ettirilecekleri bölgenin her şeyden önce “arazi-i hâliye” yani boş bir arazi olması gerekiyordu. Bir diğer husus ise arazinin, iskân

²⁵ Yılmaz, *a.g.m.*, s. 590-591.

²⁶ Yılmaz, *a.g.m.*, s. 591-592.

²⁷ A. MKT. UM. 516/30; DH. MKT. 1863/71.

²⁸ Devlet, muhacirlerin iskânlarında yapılacak masrafların mümkün mertebe en aza indirgenmesi yönünde bir politika yürütmekteydi. Bunun için de muhacirlerin yerleştirilecekleri mahallin halkı tarafından yapılacak destek ve yardımları etkin kılmak istemekteydi. Dolayısıyla iskân mahallerinin tespit edilmesinde o bölge halkının yardım yapabilirlik durumu da belirleyici olmaktaydı. Konuyla ilgili örnekler için bkz. DH. MKT. 1519/92; DH. MKT. 1525/40.

olunacak muhacirlerin geçimlerini temin edebilecekleri nitelikte olması idi. Umumiyetle bir tarım ülkesi olan Osmanlı memleketinde ziraate elverişlilik daha çok dikkate alınmaktaydı. Bununla beraber bazen, yerleşecek muhacirlerin daha önceden geçimlerini temin ettikleri meslek ya da uğraşları, yaşam tarzları gibi bazı unsurlar da dikkate alınmaktaydı. Hatta ayrıldıkları coğrafyanın özellikleri, iklim şartları ile yerleştirilecekleri yerin uyumlu olması²⁹, yerli halkın lisanına aşına olunması gibi hususiyetler de göz önüne alınmaktaydı³⁰.

Muhacir iskânına müsait arazi bulunmadığı durumlarda, bazen iskâna müsait olmayan yerler; bataklık, çalılık ve göller, ıslah edilerek, temizlenerek, sudan arındırılarak yerleşim alanı haline dönüştürülüyordu. Bazen de orman arazileri tarlaya dönüştürülerek muhacirlerin zirâatine tahsis ediliyordu³¹.

Kafkasya muhaceretinin başladığı ilk yıllarda Anadolu'da iskâna elverişli geniş araziler mevcut iken, 1858-1877 yılları arasında iskân faaliyetlerinin yoğunlaşması neticesinde İstanbul'a, Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden artık iskâna elverişli arazi kalmadığı haberleri gelmeye başlamıştı. Bu durum, devletin iskâna uygun arazi kriteri dikkate alındığında her ne kadar gerçeği yansıtmakta ise de, mülki idarelerin muhacirlerin yerleştirilmesi vazifesinden kurtulmak için böyle beyanatta buldukları düşüncesini de akla getirmektedir³².

27 Ekim 1885 tarihinde Vergi Emaneti tarafından gönderilen tahrirat gereğince iskân olunacak muhacirlere verilecek arazinin hududunun ve niteliklerinin (*ne makule araziden idüğünün*) oluşturulacak bir komisyonla tespit edilerek bildirilmesi hükme bağlanmıştır. Buna göre, muhacir iskân olunacak kazanın Şer'i Mahkemesinden, Defter-i Hakani'den, Meclis-i İdare'den, Muhacirîn Komisyonu'ndan temsilcilerin oluşturduğu komisyon, yol mühendisi ve tapu katibi gibi görevlilerin de iştiraki ile keşfe çıkarak, civar köylerdeki muhtar ve ileri gelenlerin de şahadetleri ile boş arazileri tespit etmekteydi. Daha sonra ilgili mühendis tarafından arazinin haritası, liva Defter-i Hakani memuru

²⁹ Mesela, 22 Kasım 1883 tarihinde İçil sancağına gönderilmesi düşünülen Bosna muhacirleri ile ilgili İçil sancağı mutasarrıflığından verilen malumatta, “.....gönderilecek muhacirînin hevâ-yı sâhile muhammil eder takımdan olur ve bağ ve bağçe yetiştirilmesinde ve zeytin ve harnub işinde mâhir bulunur ise bin hanesinin sâhilde ve bürüdet-i hevâyâ mütehammil olacak ve kezâlik mikdâr zirâ'at ve ekser eşcâr-ı müsmire yetiştirecek muhacirînden bin hânenin dahi yayla taraflarında tavattunu kâbil ve mümkindir” denilmektedir. Bkz. *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri*, s. 102.

³⁰ DH. MKT. 1519/92.

³¹ Konuyla ilgili örnekler için bkz., *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri*, s. 96, 100, 110 vd..

³² İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya...* s. 162.

tarafından da arazinin müfredat defteri hazırlanarak ilgili mercilere gönderilmekteydi. Böylece kimsenin tasarrufunda olmadığı tespit ve tescil edilen arazi, muhacirlere nüfus ve hane nispetinde taksim edilmekteydi³³.

Tespit edilen arazide oluşturulacak olan muhacir köyleriyle ilgili bürokratik işlemler ise şu şekilde gerçekleşiyordu:

Yeni oluşturulan köyün hududu, arazisinin miktarı ve adı, Vilayet tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tezkere ile bildirilmekte, buradan Şura-yı Devlet'e havale olunmakta, Şura-yı Devlet kararıyla da irade-i seniyye talep edilmekteydi. Padişah tarafından uygun görüldüğü takdirde, istihsal edilen irade ile birlikte köyün imam ve muhtarları için gerekli mühürler yaptırılarak Vilayete gönderilmekteydi. Ayrıca gerekli işlemlerin yapılması için de Maliye Nezareti, Vergi Emaneti, Defter-i Hakani Nezareti, Sicill-i Nüfûs İdare-i Umumiyyesi gibi ilgili makamlara konuyla ilgili malumat verilmekteydi³⁴.

Yeni oluşturulan köylere bazen köyün kurulduğu mevkinin mevcut ismi³⁵, bazen muhacirlerin geldikleri yerleşim yerlerinin ismi³⁶, ekseriyetle de padişaha izafeten isimler verilmiştir³⁷. Bunlardan özellikle üçüncüsünün, zor durumda kalan muhacirlere kucak açan Osmanlı Devleti'ne ve dönemin padişahına olan minnet ve şükranlarının bir nişanesi olarak verildiği anlaşılmaktadır.

Muhacirlerin iskân olunacakları yerin tespitinde kabile reislerinin de görüşleri dikkate alınmaktaydı. Mesela, 1861 yılında Karahisar'a iskân edilmek

³³ İ. DH. 1021/80530. Nitekim, 4 Eylül 1886 tarihinde, Karahisar-ı Sahib'e gelen Ahıska ve Bulgaristan muhacirlerine, Sarıçayır Yaylası, Kayalarviranı (قبائل) ve Belce mezraası isimli mevkilerde tahsis edilmesi düşünülen boş arazinin özelliklerinin ve sınırlarının belirlenmesi için, Karahisar-ı Sahib şer'i mahkemesi Başkatibi İsmail Efendi, Defter-i Hakani memuru Hüseyin Hilmi, Meclis-i İdare Başkatibi Ali Rıza Efendi, yol mühendisi Barborini Efendi ve Muhacirîn Komisyonu azasından Memiş Bey'den oluşan bir heyet "mahallinde bi'l-mu'âyene keşf u tahkikâte" çıkmışlardır. Civar köylerdeki muhtar ve ileri gelenlerin de şahadetleri ile boş arazileri ve sınırlarını tespit ve bu arazilerin ziraate elverişli olduğunu tescil etmişlerdir. Mühendis Barborini Efendi tarafından arazinin haritası, Karahisar-ı Sahib Defter-i Hakani memuru Hüseyin Hilmi ve Tapu Katibi Yahya Efendi tarafından da arazinin müfredat defteri hazırlanarak ilgili mercilere gönderilmiştir. Böylece kimsenin tasarrufunda olmadığı tespit ve tescil edilen arazi, muhacirlere nüfus ve hane nispetinde taksim edilmiştir.

³⁴ İ. ŞD. 84/5000; DH. MKT. 1971/10; DH. MKT. 1963/57; DH. MKT. 345/75; BEO. 606/45426; İ. DH. 1321/1312 L-21.

³⁵ MVL. 717/63.

³⁶ DH. MKT. 1963/57; İ. ŞD. 84/5000; DH. MKT. 1397/27; DH. MKT. 1402/121.

³⁷ Y. PRK. OMZ.1/40; İ. DH. 1021/80530; DH. MKT. 1388/77; DH. MKT. 1403/9; DH. MKT. 234/50.

için gönderilen Nogay muhacirlerinin burada iskân olunmaları kabile reislerinin “kendüleriyle bi’l-müzâkere kararlaştırılmış” idi³⁸.

C-Karahisar-ı Sahib’de Muhacirlerin İskânı ve İskân Mahalleri

Karahisar-ı Sahib’de mevcudiyetini tespit ettiğimiz ilk muhacir topluluğu Çerkes muhacirleridir. Bunlar, 1 Şaban 1259 (27 Ağustos 1843) tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla, 40 hane olarak Karahisar-ı Sahib’in Nevahi-i Barçınlı kazası mücavirindeki Çifteler Çiftliği’nde yerleştirilmişlerdir³⁹.

Kırım Savaşı sonrası Karahisar’a gelen ilk muhacir kitlesi 1861 yılında Gemlik üzerinden gönderilen Nogay muhacirleridir. Peştuğ kabilesinden Can Arslan Mirza, Kara Hoca, Şerafeddin, Şemseddin, Beniz (زيكب), ve Muhtar Hoca isimli şahıslar riyasetinde 275 nüfustan oluşan bu muhacirler, Karahisar-ı Sahib sancağı kaza, kasaba ve köylerinde karışık olarak iskân edilmişlerdir⁴⁰. 125 haneden teşekkür eden bu muhacirler iskân edildikten yaklaşık 1 ay sonra yevmiyelerinin kesildiği, elbise ve bakır kap-kacaklarını dahi satacak kadar fakr u zaruret içerisinde düştikleri ve Karahisar-ı Sahib’de kendilerinin iskân ve

³⁸ A. MKT. NZD 329/53.

³⁹ C. MF. 167/8349. Henüz kitle göçlerinin yaşanmadığı bir dönemde bölgeye yerleştirilmiş olan bu muhacirlerin tam olarak ne zaman geldikleri hakkında maalesef herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak ikamet ettikleri köylerinde cami bulunmadığını beyan ederek bir cami, bir muallimhane ve bir de dershane inşası talebinde bulduklarına bakılırsa yeni iskân oldukları kuvvetle muhtemeldir. Kesin olan bir şey varsa o da, belgenin tarihinden de anlaşılacağı üzere, Kırım Savaşı öncesinde Karahisar-ı Sahib’de iskân edilmiş Kafkasya muhacirlerinin mevcudiyetidir.

⁴⁰ A. MKT. NZD 329/53. Belgede geçen “...livâ-i mezkûra (Karahisar-ı Sahib) henüz muhacir gönderilmeyüb bunlar (Nogaylar) evvel irsâlât idüğinden...” ifadesi dikkat çekicidir. Daha önceden bölgede Çerkes muhacirlerinin iskânına rağmen böyle bir açıklama, her halde Kırım Savaşı sonrası süreçte alınarak yapılmış olsa gerektir. Bu muhacirler, Sandıklı kazasına bağlı Belkavak, Homa kazasına bağlı Yapağılı ve Karamık kazasına bağlı Armudlu isimli mahallere yerleştirilmişlerdir. Bu muhacirlerin iskânı için Belkavak’ta 46 hane, 1 mescid ve 1 oda inşa edilmiş ve bunun için gerekli olan usta, amele ve inşaat malzemeleri vs. için 52501,5 kuruş masraf çıkarılmıştır. Yapağılı’da 50 hane, 1 cami, 1 oda inşa edilmiş ve bunun için gerekli olan usta, amele ve inşaat malzemeleri vs. için 54733 kuruş 4 para masraf çıkarılmıştır. Armudlu’da ise 20 hane ve 1 cami inşa edilmiş ve bunun için gerekli olan usta, amele ve inşaat malzemeleri vs. için 30991 kuruş masraf çıkarılmıştır. Her üç mahalde yapılan toplam 116 hane, 2 cami, 1 mescit ve 2 oda için çıkarılan inşaat masrafı yekünü 138226 kuruş, 24 para olarak mahsub edilmiştir. Bkz., C. DH. 173/8605. Bu muhacirlere 15 Aralık 1860’tan 12 Mart 1863’e kadar verilen işe ve nakliye ile iskânları için yapılan inşaat masrafları toplamı 5 yük 15251 kuruş 19 para olarak tespit edilmiş ve bu meblağdan işe ve nakliye ücreti olan 3 yük 77024 kuruş 35 para, bölge halkının isteği üzerine, devlet tarafından karşılanarak geri kalan 1 yük 38226 kuruş, 24 para 1279 senesi itibarıyla Karahisar-ı Sahib Mayıs cetveline dahil edilmiştir. Bkz., C. DH. 173/8605

iaşelerini temin için uygun arazi ve mera olmadığı gerekçesiyle Kars sancağı veya Hasankalesi taraflarına nakil ve iskânlarını arz etmişlerdir. Bu durum Devlet tarafından, “*sebatsız takımından*” olarak nitelendirilen bu muhacir kitlesinin kendilerini tam sınırda bulunan bu bölgelere kadar naklettirip, oradan Rusya’ya kaçmak için bir bahane olarak mütalaa edilmiştir. Bu ihtimal dikkate alınarak bunların, mümkünse Karahisar-ı Sahib’de iskân edilmeleri, değilse Malatya gibi sınıra uzak bir bölgeye gönderilmeleri emredilmiştir⁴¹.

Bunun üzerine muhacirler, aralarından seçtikleri iki temsilciyi kendilerine uygun bir yer bulabilmeleri amacıyla Diyarbakır, Harput, Urfa, Sivas ve Kayseri taraflarına keşfe göndermişler ve neticede Harput tarafında karar kılmışlardır⁴².

Karahisar-ı Sahib’e gönderilmiş olan Nogay muhacirlerinden Mankıt kabilesine mensup olan 140 haneden müteşekkil bir kitle de, Sivas’a bağlı Uzunyayla’da iskân edilmelerini talep etmiştir. Bunların Uzunyayla’da iskânları için gerekli kolaylığın sağlanması hususunda Sivas mutasarrıflığına şukka dahi gönderilmesine rağmen⁴³, Uzunyayla’da iskân edilebilmeleri için mevsim şartlarının uygun olmadığı gerekçesiyle buna müsaade edilmemiştir. Mümkün ise Karahisar-ı Sahib’de, değilse Konya eyaleti dahilinde münasip bir mahalle yerleştirilmeleri düşünülmüştür. Bu sırada, 200 hane civarında olan bu muhacirlerden 20 hanesi memnuniyet derecesinde Karahisar-ı Sahib’de iskân edilebilmiş, ancak geri kalan kısmının uygun bir yer bulunmadığı gerekçesiyle Konya’ya gönderilmesinin uygun olabileceği Karahisar-ı Sahib kaymakamlığınca beyan edilmiştir. Fakat bunların Konya havalisinde iskânlarının zahmetli olacağı düşüncesiyle, daha önce yerleştirilen 20 hane haricindeki muhacirlerin ikişer-üçer köylere taksim edilmeleri tasarlanmış olmasına rağmen, muhacirler bunu kabul etmemişlerdir⁴⁴.

Bu defa, Erzurum ve Samsun üzerinden vatanlarına geri dönmek amacıyla oldukları haberi üzerine bunların bir an önce Karahisar-ı Sahib’de, eğer buradan ayrılmışlar ise, geçiş güzergahları olan Haymana’da iskân ettirilmeleri emredilmiştir. Hatta daha da ileri gitmiş olabilecekleri ihtimali dikkate alınarak Amasya ve Canik mutasarrıflarına, bu muhacirlerden

⁴¹A. MKT. NZD 356/75; A.MKT. MHM. 224/80. Nogay muhacirlerinin itaatsizlikleri ve benzeri tutum ve davranışları hususunda ayrıca bkz. Saydam, *a.g.e.*, s. 132.

⁴²A. MKT. NZD. 368/73.

⁴³A. MKT. MHM. 232/32.

⁴⁴A. MKT. UM. 516/30.

sancakları dahiline intikal eden tespit ederlerse derhal durdurarak Haymana’ya göndermeleri emredilmiştir⁴⁵.

Karahisar-ı Sahib’de iskân amacıyla gönderilen bir diğer muhacir kitlesi de Çerkes muhacirleridir. 1864 Temmuzunda ortalarında Bursa üzerinden gönderilen bu muhacirler, bir müddet mahallelerde tahsis olunan hanelerde müsafereten yerleştirildikten sonra, Döğerköyünde Sarıcaova isimli mevkide, Şeyhlü kazasında, Geyikler kazasında Genç Ali mezarı isimli yerde, İshaklı kazasında Akbabalı isimli mezrada, Çifteler Çiftlik-i Hümayunu dahilinde Seydisoyu (nam-ı diğer İhsaniye) köyünde, Hanbarçın kazasında Ağlarca isimli mevkide, Sandıklı kazasında Belkavak isimli yerlerde bunlar için yeni haneler inşa edilerek buralara iskân edilmişlerdir⁴⁶.

Kafkasya’dan Karahisar-ı Sahib’e göç eden bir diğer muhacir topluluğu ise Ahıska Türkleridir⁴⁷. 1886 senesi Eylülüne doğru Karahisar-ı Sahib’de iskân edilmek üzere gelen 35 hane kadar Ahıska muhaciri, Bavurdu ve Doğanlar köyü arasında bulunan Eşekci inleri (اشكجي اينلري) olarak bilinen Sarıçayır Yaylası isimli mevkideki 5801 dönümlük boş araziye yerleştirilmiş⁴⁸, bu yeni tesis edilen köye de Selimiye adı verilmiştir⁴⁹.

1893 yılı Temmuzunda Karahisar-ı Sahib’e gelen 40 hane civarında Ahıska muhaciri de Bulgaristan tarafından gelen muhacirler ile birlikte Karahisar-ı Sahib’in Çobanlar köyü civarındaki Turfelli Çiftliği olarak isimlendirilen hacizli araziye 400 lira bedel mukabilinde hükümetten satın alarak buraya yerleşmişlerdir⁵⁰.

1894 yılı başlarında iskân edilmek üzere Bursa’ya gönderilen bir grup Ahıska muhaciri de, fakir durumda oldukları için Karahisar-ı Sahib’e meccanen nakillerini talep etmişler, ancak buna itibar edilmediğinden sefaletle düşmüşlerdir. Muhacirlerin bu durumu dikkate alınarak biran önce iskân ettirilmeleri ve bunlara zaruret ve sefalet çektirilmemesi hususunda yetkililere tebligatta bulunulmuştur⁵¹. Bunların Karahisar ve Aziziye kazaları ile Şuhud

⁴⁵A. MKT. UM. 502/91; A. MKT. UM. 528/99.

⁴⁶MVL. 717/63.

⁴⁷Ahıska Türklerinin Karahisar-ı Sahib Sancağı’na iskânı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nejla Günay, “Karahisar-ı Sahib Sancağı’na Yerleştirilen Ahıska Türkleri”, *Milli Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar*, (Edt. Hasan Babacan), Afyonkarahisar 2010, s. 58.

⁴⁸İ. DH. 1021/80530.

⁴⁹DH. MKT. 1388/77; DH. MKT. 1403/9.

⁵⁰DH. MKT. 177/46; DH. MKT. 209/39. Ahıska muhacirlerinin Turfelli Çiftliği’ne Rumeli tarafından gelen muhacirlerle birlikte yerleştirilmeleri hakkında ayrıca bkz. DH. MKT. 402/28.

⁵¹BEO. 341/25554

nahiyesindeki boş arazilere iskânları düşünölmüş ise de buna razı olmayarak Mandıra ve Gebeceler Çiftliği isimli mahallerde iskân edilmelerini talep etmişlerdir⁵².

Belgelerde tam olarak belirtilmemekle beraber Ahıska Türklerinden olduğunu tahmin ettiğimiz 33 hane ve 150 nüfustan oluşan Kafkasya muhaciri de 1893 yılı Temmuzundan itibaren Karahisar-1 Sahib sancağının Hanbarçın nahiyesinin Paşoh (هوشاپ) mevkiinde iskân olunmuştur⁵³.

D-Karşılaşılan Sorunlar

1-Yerel yöneticilerden ve eşraftan kaynaklanan sorunlar

Muhacirlerin iskân yerlerinin tespiti ve yerleştirilmeleri hususunda devletin yetki verdiği yerel yöneticilerle muhacirler arasında zaman zaman münazaalar yaşanmakta idi. Bunda muhacirlere tahsis edilen arazilerde hak iddia eden eşrafın yerel yöneticilere yaptığı baskının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber yerel yöneticilerin zaman zaman muhacirlere karşı, tabiri caiz ise, orantısız güç kullanarak müdahalede buldukları da vaki idi⁵⁴.

Karahisar-1 Sahib’de iskân edilen muhacirleri en çok tedirgin eden yerel yöneticilerden biri Mollazade Nuri Paşa idi. Aslında hayır sahibi, fukara-perver, memleketin refahını ve iyiliğini düşünen bir paşa olarak vasıflandırılan Nuri Paşa’nın⁵⁵, muhacirlerle ve muhacirlerin iskân mahallerine komşu köylülerle yaşadığı niza ve anlaşmazlık neticesinde bu hususiyetleriyle tenakuz teşkil eden muameleler içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Karahisar-1 Sahib’de pek çok mevkide sahip olduğu çiftlik ve arazisini iskân edilecek muhacirler için terk ve teberru ederek hayırsever bir profil çizen ve bu vesile ile Mecidi Osmani imtiyaz madalyaları ile taltif edilen ve hatta Rumeli Beylerbeyliği payesine dahi nail olan Nuri Paşa’nın, daha sonra muhacirlerle ve

⁵²DH. MKT. 244/28

⁵³DH. MKT. 79/42

⁵⁴Mesela, 3 Mayıs 1891 tarihli bir belgede ifade edildiğine göre, biriken yevmiyelerini almak için hükümete müracaat eden muhacirlerin üzerine liva mutasarrıfının emri ile zaptiyeler hücum ederek 9 kişiyi yaralamışlardır. Bunun üzerine hükümet, muhacirlerden şikayetçi olmayacaklarına dair teminat alarak, bunların talep ettikleri Karahisar-1 Sahib civarındaki Dazkırı kazasında iskân edilmelerine müsaade etmiştir. Muhacirlere bu şekilde müdahale eden yerel yönetim, Padişah tarafından “böyle münasebetsizlikler vukuuna katiyen meydan verilmemesi” için ikaz edilmiştir. Bkz., İ. DH. 1225/95934.

⁵⁵ Ömer Fevzi Atabek, *Afyon (Vilayeti) Tarihçesi*, (Yay. Haz. Turan Akkoyun), Afyon Kocatepe Ün. Yay., Afyon 1997, s. 285.

mücavirindeki köylülerle yaşadığı anlaşmazlık neticesinde teberru ettiği arazinin gerçekte kendi arazisi olmadığı anlaşılmıştır⁵⁶. Nitekim Paşa, Karahisar-ı Sahib sancağına tabi Seyyid Hasan Basri Hazretleri Evkafı'ndan olan bazı köylerdeki arazileri kendi arazisi gibi göstermiş ve bu arazileri muhacirlerin iskânı için terk ve teberru eylediğini hükümete ifade ve takrir eylemiş ise de köylülerden gelen şikayetler üzerine Paşa'nın oralarda bir dönüm arazisinin bile olmadığı tahkik edilerek açıklığa kavuşturulmuştur⁵⁷.

Nuri Paşa'nın bu tutumu neticesinde ortaya çıkan arazi anlaşmazlıkları ve belirsizlikler muhacirlerin iskânının uzun süreler gecikmesine ve mağduriyetlerine sebep olmuştur⁵⁸. Bunlar içerisinde en çok da Ahıska Türkleri mağdur olmuştur.

Nitekim, 1893 yılı Temmuzunda Karahisar-ı Sahib Sancağı'na bağlı Çobanlar köyü civarında hükümet tarafından satılan araziye satın alarak buraya yerleşen 40 hane civarındaki Ahıska ve Bulgaristan muhaciri henüz yerleşeli 5 ay olmuş iken, Nuri Paşa ve Meclis İdare azasından Hacı Ali Efendi'nin himayesindeki Ermeni milletinden birkaç kişi, Çobanlar karyesine gidip köy halkından 40 kişiyi kışkırtarak muhacirlerin ekili arazilerine zarar verdirmişlerdir. Muhacirler, kendi paralarıyla aldıkları bu araziye müdahaleye karşı, büyük bir çatışma çıkmasından çekindikleri için mukabele etmemişlerdir. Muhacirler mahalli yönetimin bu hususta tarafgâr olacağı ve dolayısıyla mağduriyetlerini gidermeyeceği düşüncesiyle, uğradıkları bu haksızlığın hukuki yoldan giderilmesi için dilekçe vermişlerdir. 39 kişinin imzasını havi dilekçe Muhacirîn Komisyonu'na havale edilmiş, Komisyon da olayın gerçek olup olmadığını derhal araştırılması ve gerçekse muhacirlerin mağduriyetinin giderilmesi hususunu Dahiliye Nezareti'ne arz etmiştir⁵⁹.

Nuri Paşa'nın bu haksız davranışına karşı Devlet, “eskiden beri düşmanlarına karşı şecaat göstermiş ancak vatanları düşman tarafından işgal edilmiş oldukları dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş insanlar” olarak tavsif ettiği Ahıska muhacirlerini himaye etmeye çalışmış olmasına rağmen Paşa, mahalli yönetim üzerindeki nüfuzunu kullanarak muhacirler üzerindeki baskısını devam ettirmiştir. Öyle ki mutasarrıf tarafından geçici olarak

⁵⁶DH. MKT. 220/40; DH. MKT. 213/31.

⁵⁷DH. MKT. 213/31; BEO. 531/39789; DH. MKT. 220/40.

⁵⁸ Konuyla ilgili olarak bkz. DH. MKT. 307/59; DH. MKT. 402/28; DH. MKT. 244/28; DH. MKT. 1482/11.

⁵⁹DH. MKT. 177/46.

barınmaları için tahsis edilen araziye baraka inşa eden İsmail Bey'i dahi hapsedirmiştir⁶⁰.

1894 senesi Haziranı başlarında Karahisar-ı Sahib sancağına yerleştirilmek için gönderilen 214 Ahıska muhaciri, Karahisar ve Aziziye kazaları ile Şuhud nahiyesindeki boş araziye yerleşmeye razı olmayıp Mandıra ve Gebeceler Çiftliği isimli mahallerde iskân olunmaları hususunda ısrar etmişlerdir. Ancak muhacirlerin talep ettikleri bu yerler daha önceden münazaalı yerler olup⁶¹, durumu henüz netlik kazanmamış olduğundan bu muhacirlerin 63 tanesi mal sandığından, 151 tanesi de civar köy ahalilerinden toplanan zahire ile işleri temin edilebilmiştir. Bundan sonra ahaliden iane tedariki olamayacağı gibi bunların o ana kadar işlenmiş han kiralaları için hancılara 1600 kuruş borçları olduğu da ortaya çıkmıştır. Üstelik sıcakların gündün güne artmasından ve muhacir nüfusunun kalabalıklığından dolayı hanlarda tahammül edilemez derecede pis kokular hasil olduğu ve bu halin devam etmesi durumunda hastalıkların ortaya çıkmasından korkulduğu belediye tabipleri tarafından beyan edilmiştir. Bu muhacirlerin üçer-beşer hane, köylere dağıtılmasından başka çare bulunamamış olmasına rağmen, muhacirlerin ileri gelenleri bu durumu kabul etmemişlerdir. Buna mukabil aylık 40 kuruş kira ile on haneye taksim edilmeleri kararlaştırılmıştır. Ancak bunların birikmiş olan ve birikmeye devam eden kira masraflarının kim tarafından karşılanacağı ve bahsi geçen mandıra hususu bir müddet daha ertelenirse bunların ne şekilde idare edileceğinin açıklığa kavuşturulması gerektiği Hüdavendigâr Valiliği tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta ifade edilmiştir⁶².

Ahıska muhacirlerinin Nuri Paşa tarafından kendilerine tahsis için terk ettiği bu arazilerin şaibeli durumu uzun bir süre daha devam etmiş, konuyla ilgili dava yaklaşık 8 yıl sonra sonuçlanmıştır. Neticede bunlara ev ve ziraat için senet mukabilinde yardım edilmesi ve oluşturacakları köyün Kuzu Pınarı olarak isimlendirilmesi kararlaştırılmıştır⁶³.

⁶⁰BEO. 580/43472.

⁶¹ Bu araziler, daha önceden Karahisar-ı Sahib eşrafından Mollazade Nuri Paşa tarafından muhacir iskân edilmek üzere hazine namına terk edilen araziler idi. Ancak civar köylüler şikayette bulunarak bu arazilerin gerçekte Nuri Paşa'ya ait olmadığını iddia etmişlerdir. Bu arazi ile ilgili durumun açıklığa kavuşturulamaması, muhacirlerin iskânlarını geciktirerek perişanlık ve mağduriyetlerine sebep olmuştur. Bkz. DH. MKT. 220/40; BEO. 531/39789; DH. MKT. 213/31.

⁶²DH. MKT. 244/28.

⁶³ Nejla Günay, "Karahisar-ı Sahib Sancağı'na Yerleştirilen Ahıska Türkleri", *Milli Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar*, (Edt. Hasan Babacan), Afyonkarahisar 2010, s. 58; Nejla

Devlet tarafından muhacirlerin iskân işlemleriyle görevlendirilen memurların da, sorunlara çözüm bulacakları yerde, zaman zaman muhacirleri müşkil durumda bıraktıkları anlaşılmaktadır⁶⁴.

Karahisar-ı Sahib eşrafından bazı kişilerin iskân sırasında fırsatçılık yaparak arazi irtikab edip, daha sonra muhacirlere bu arazileri satarak gelir temin ettiği de anlaşılmaktadır. Mesela, eşraftan Hacı Bakizade Hüseyin’in mutasarrıf olduğu araziden bir miktarını oraya sevk olunan muhacirlerden bazılarına satarak elde ettiği parayla birkaç seneden beri biriken zimmet-i emiriyyesinin tesviyesi hususundaki girişimine liva mutasarrıfı tarafından müdahale edilmiş ve muhacirlere yer satılmasına engel olunmuştur⁶⁵.

2-Muhacirlerden kaynaklanan sorunlar

Muhacirlerin iskânı esnasında bizatihi muhacirlerden kaynaklanan en önemli sorun, bunların çeşitli bahanelerle iskân edilmeleri kararlaştırılan yerleri beğenmeyip, başka yerlere gitmeyi istemeleri idi⁶⁶. Devlet mümkün olduğu kadar muhacirlerin bu taleplerine itibar etmekte ise de asayişin korunması ve tarım alanlarının işlenerek üretimin artırılması esas olduğundan bu her zaman mümkün olamamaktaydı.

Günay, “Osmanlı’nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu’ya Göç ve İskânı”, *Bilig*, Sayı 61, Bahar 2012, s. 132-133.

⁶⁴DH. MKT. 294/59.

⁶⁵DH. MKT. 2011-119. Benzeri bir başka örnek için bkz. BEO. 412/30866.

⁶⁶ Mesela, 1866’da Karahisar-ı Sahib kazasında uygun bir araziye yerleştirilmeleri planlanan ancak bunların iskânları için yeterli miktarda boş arazi kalmadığı gerekçesiyle Konya eyaleti dahilindeki Ereğli ve Ilgın kazalarına gönderilmeleri ferman buyrulan 70 hane Çeçen muhaciri, beylerinin kendilerini temsilen iskân durumları ile ilgili olarak görüşmek üzere İstanbul’a gitmiş olduğunu bahane ederek iskân bölgelerine gitmek istememişlerdir. Beyleri dönünceye kadar ya da kendisinden bir haber alınmaya kadar hiçbir yere gitmeyeceklerini beyan ederek Karahisar-ı Sahib’den ayrılmak istememişlerdir. Muhacirlerin bu yaklaşımının esnasında başka bir yere göç ettirilmelerini geciktirmek ve böylece Karahisar-ı Sahib kazasında bir kış daha müsafereten eğleşip, fakir halka kendilerini beslettirmek arzusundan ibaret olduğu anlaşılarak bunların vakit geçirmeksizin Ereğli ve Ilgın’a gönderilmeleri emredilmiştir. Eğer bunlar Karahisar-ı Sahib’de kalırlarsa bura halkın mağdur ve perişanlıklarına sebep olacaklarından bu muhacirlerin reisi olan Mehmed Bey’in her nerede ise biran önce bulunarak kabilesinin başına getirilmesi Zabtiyye Müşirliğine emredilmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda Mehmed Bey’in, üç ay önce İstanbul’a geldiği ve muhacirlerin iskânları hususunda Sivas Mutasarrıflığına hitaben bir kıta emirname çıkartılarak 15 gün önce de Samsun üzerinden geçmiş olduğu anlaşılmış olup, bu zatın derhal buldurularak Ankara’ya gönderilmesi Sivas Mutasarrıflığına bildirilmiştir Bkz., MVL. 725/87. Konuyla ilgili benzeri örnekler için ayrıca bkz., A. MKT. NZD 356/75; A. MKT. MHM. 224/80.

Muhacirler bazen fiilen iskân edildikleri halde bir başka bölgeye iskân olunmalarını da talep etmekteydiler. Devlet muhacirlerin bu taleplerini, iskân sürecini uzatarak iane vs. yardımlardan daha fazla istifade etmek ve kendilerini ücretsiz naklettirmek amacına yönelik olarak yorumlamıştır. Bu durum hazineyi zarara uğratacağı için de uygun görülmemiştir⁶⁷.

Bu tür göçlerin önlenmesi için Devlet, gerekli tedbirlerin alınarak iskân işlemlerinin bir an önce bitirilmesi ve muhacirlerin başka bir mahalle gitmek istemeleri gerekçelerinin ortadan kaldırılması yönünde gayret sarf etmekteydi.

Muhacirlerin kendi kafalarına göre başka yerlere göç etmelerine engel olabilmek için de daha önceden yapılan yardımların gidilen yerde tekrar yapılmayacağı şartı getirilmişti. Yani başka bir ifadeyle, muhacirlerin bir yere iskân edildikten sonra başka bir bölgeye yerleştirilme talepleri, daha önceden yapılan yardımların gidilen yerde tekrar yapılmayacağı şartına merbut idi. Bu durum ise muhacirlerin mağduriyetini arttırmakta ve dolayısıyla eski iskân mahallerine dönmek zorunluluğu hasıl olmaktadır⁶⁸.

Muhacirlerin iskân mahallerini topluca terk ederek başka yerlere gitmeleri tasvib edilmemekte ise de münferiden ziyaretlerine izin verilmekteydi. Muhacirler arasında anne-baba kardeş gibi yakın akrabalarını hatta kölesini arayanlara yardımcı olunması uygun görülmekte⁶⁹, başka şehirlerdeki yakınlarından hasta olanları ziyaret edebilmeleri veya herhangi bir alacak-verecek işleri için geçici olarak başka bir şehre gitmeleri hususunda kolaylık

⁶⁷ Nitekim, Dağıstan muhacirlerinden, Ali Efendi takımından ve Şeyh Şamilli Efendi'nin yüzbaşlarından Denizli'de mukim Bolad isimli şahsın, riyasetinde bulunan 30 hane ile Karahisar-ı Sahib sancağı dahilinde Ham Abalı (?) isimli mahalde iskân etmek emelinde olduğu muhacir komisyonu reisine Denizli kaymakamı tarafından gönderilen tahriratta beyan olunmuş idi. Ancak bunlar, Denizli'de yerleştirilmiş ve "haklarında ahâlî ve sâire taraflarından dahî her dürlü i'âne ve mu'âvenet tamamiyle îfâ olunmakda bulunmuş olduğu halde böyle öteye berüye nakl etmek iddiâsıyla vakit zayi etmek ve yevmiyye ahzıyla hazine-i celileyi hasara dûçâr eylemek efkârında olmaları tecvîz olunamayacağından" orada bulunan diğer muhacirler gibi herhangi bir yere gitmelerine müsaade edilmeden bir an önce iskân işlemlerinin tamamlanması istenmiştir. Bkz. A. MKT. MHM. 211/28.

⁶⁸ DH.MKT. 1455/2.

⁶⁹ Mesela, Karahisar-ı Sahib'de iskân edilen Nogay muhacirlerinden ve Hoca Muhtar Efendi takımından Salih isimli şahsın iskân edilmek üzere Siroz'a gönderilen muhacirler içerisinde bulunan Hacı Ahmed ve (دوران شى) ve Koca Ahmed ve validesi Zakübe isimli kadının kendisinin köle ve cariyesi olduğundan, bu kişileri almak için Siroz'a gideceğinden, bunların kendisine teslim ettirilmesi hususundaki istidası gereği şer-i şerif marifetiyle gerekli tedkikin yapılması istenmiştir. Bkz. A. MKT. UM. 497/31.

sağlanmaktaydı⁷⁰. Ancak muhacirlerin de yerli halk gibi bu tür ziyaretler için mürur tezkeresi almaları gerekmektedir. Böylece muhacirlerden, başka bölgelere gideceklerin muvakkaten ve münferiden ziyaret ve ticaret amacıyla gitmek istemeleri durumunda kendilerine müsaade edilmekte ve yerli halk gibi mürur nizamına mutabık olarak tezkere verilmesi uygun görülmekteydi. Ancak aileleriyle topluca gitmeleri yasak idi.

Devlet, muhacirlerin iskânı hususunda her ne kadar onların tercih ettikleri mahalleri göz önünde bulundurmakta ise de neticede her zaman muhacirlerin istedikleri yerler tahsis olunamıyordu. Bununla beraber, zorunlu iskâna tabi tutmanın uygun olmayacağı ve kendisine karşı bir münafereye sebep olmamak düşüncesi ile muhacirleri küstürmemeye gayret eden Devlet, aralarından seçtikleri bir iki temsilcinin görevlendirilen bir memurla beraber iskân edilmek istedikleri bölgeyi incelemelerine müsaade ederek, onların tatmin ve ikna olmalarını sağlamaya çalışmıştır. Nitekim 21 Haziran 1891’de Hamidâbâd ve Burdur kazalarında bulunan 270 hane Kafkasya muhaciri, Sandıklı kazasında iskân edilmeleri talebinde bulunmuş olup⁷¹ ancak burada iskâna uygun bir yer bulunmadığı beyan edilmiş olmasına rağmen, bunların ikna olmaları ve daha sonra problem yaşanmaması için bir görevli memur refakatinde aralarından “söz anlarlarından” seçecekleri bir iki kişinin bölgeyi yerinde incelemeleri uygun görülmüştür⁷². Bu muhacirler ikna olmuş olmalı ki, daha sonra Hamidabad’da bulunanların Konya vilayet merkezine bağlı kazalarda, Burdur’dakilerin de Saidili nahiyesinde iskânı kararlaştırılıp buralarda ev inşasına başlanmıştır⁷³.

Muhacirler, toplu iskân edilme taraftarı olmakla beraber, arazileri sabit kalmak suretiyle yeni muhacir gruplarının kendilerine dahil edilmesinden hoşnut olmamaktaydılar. Çünkü böyle bir uygulama zaten arazisi kifayet etmeyen muhacirlerin arazilerinin bölünmesine dolayısıyla daha da

⁷⁰Mesela, Karahisar-ı Sahib sancağında Sarıcaova isimli yerde iskân olunan Çerkes muhacirlerinden Mehmed isimli şahıs Adapazarı’nda bulunan kız kardeşinin rahatsızlığı dolayısıyla Adapazarı’na ve İbrahim veled-i Davud isimli şahıs da bazı alacak-verecek işleri için Ankara’ya muvakkaten gidip-gelebilmeleri için izin ve mürur tezkeresi talebinde bulunmuşlar ve talepleri doğrultusunda kendilerine tezkere verilmesi uygun görülmüştür. Bkz. MVL. 725/83.

⁷¹DH. MKT. 1844/66; DH. MKT. 1841/107.

⁷²DH. MKT. 1843/90. Muhacirlerin iskân edilecekleri yerin belirlenmesinde onların görüşlerine itibar edilmesi hususunda başka örnekler için bkz. A. MKT. NZD. 329/53; C. DH. 173/8605; A. MKT. NZD. 356/75; A. MKT. MHM. 224/80; A. MKT. NZD. 368/73.

⁷³DH. MKT. 1844/66.

fakirleşmelerine sebep olmaktadır⁷⁴. Bu tür mağduriyetlerin önüne geçebilmek için mevcut muhacirlerin tam olarak iskân edilmeden aynı mahalle yeni bir muhacir kafilesinin gönderilmemesi, muhacir kabul eden ve muhacir gönderen makamlar arasındaki yazışmalara konu olmaktadır⁷⁵.

3-Yerli halktan ve aşiretlerden kaynaklanan sorunlar

Muhacirlerin iskân edildikleri yerlerin mücavirindeki yerleşik halk ve aşiretler ile aralarındaki arazi anlaşmazlıkları da önemli bir mesele idi. Muhacirlere tahsis edilen araziler “arazi-i hâliye” olarak nitelendirilen yerler olmakla beraber, yerli halkın ve aşiretlerin muhacirlere tahsis edilen arazilerde hak iddia etmeleri sebebiyle anlaşmazlıklar hasıl olmaktadır. Mesela, Karahisar-ı Sahib dahilinde bulunan Turfelli Çiftliği’ne iskân edilen Ahıska muhacirlerinden Yusuf Ziyaeddin Efendi, mensub olduğu muhacirler adına takdim ettiği 22 Şubat 1894 tarihli arzuhalinde, binbir güçlkle vücuda getirdikleri arazilerine civar köylerden Çobanlar köyü ahalisinin müdahil olduğunu belirterek, yapılan bu müdahalenin engellenmesini talep etmiştir. Yapılan tahkikatta iddianın gerçek olduğu anlaşılıp gereğinin yapılması hususu ifade olunmuştur⁷⁶.

Bu türden problemlerin önüne geçmek için ve hatta ileride de ortaya çıkması ihtimaline karşı bir tedbir olarak Padişah hem muhacirlerin hem de aşiretlerin iskân edilecekleri arazinin ve hanelerin bir plan ve harita ile belirlenmesi gerekliliğini ifade etmiştir⁷⁷.

Esasen, 3 Şubat 1892 tarihinde muhacir iskân edilerek oluşturulacak köylerin başlıca şehir ve kasabalara olan mesafelerini gösteren birer kroki veya haritanın vilayet mühendisleri tarafından hazırlanarak Meclis-i Vâlâ-yı Seraskeri’ye takdim edilmesinin usul ittihaz kılındığı ta’minen tebliğ edilmiş idi⁷⁸. Bu tarihten itibaren Karahisar-ı Sahib’de iskân olunacak muhacirlerin

⁷⁴ DH. MKT. 234/50.

⁷⁵ Mesela, 1891’de Sandıklı kazasına gönderilen muhacirlerin kesreti hasebiyle bunların yerleştirilmesi tamamlanmadan tekrar buraya muhacir gönderilmemesi hususu Hüdavendigâr Vilayeti tarafından Aydın Vilayeti’ne bildirilmiştir. Bkz. DH. MKT. 1812/22.

⁷⁶ DH. MKT. 209/39. Yerli halkın ve aşiretlerin muhacirlere tahsis edilen arazilerde hak iddia etmeleri hususunda diğer örnekler için ayrıca bkz. MVL. 496/131; DH. MKT. 177/46; DH. MKT. 294/59.

⁷⁷ İ. DH. 1321/1312 L-21

⁷⁸ DH. MKT. 1983/51. Bununla beraber daha önceki yıllarda da iskân edilecek mahallin haritasının hazırlanması uygulamasından bahsedildiği görülmektedir. Nitekim, 13 Ağustos 1888 tarihli bir belgede, Ahıska muhacirlerine tahsis edilmek üzere Karahisar-ı Sahib’de Sarıçayır

oluşturdıkları köylerin bazılarının kroki ya da haritalarının tanzim edildiği görülmektedir⁷⁹.

E-Muhacirlere Yapılan Yardımlar ve Tanınan Muafiyetler

Osmanlı Devleti, yerlerini yurtlarını terk ederek kendisine sığınan muhacirlerin yardım taleplerini mümkün mertebe karşılamaya çalışmış, onların en iyi şekilde iskân edilebilmeleri için bütün imkanlarını seferber etmiş; bunun için önemli miktarda maddi kaynaklar tahsis etmiştir. Ancak, zamanla muhacir sayılarında ortaya çıkan ani artışlar ve buna mukabil gerekli önlemlerin zamanında alınamaması gibi sebeplerden dolayı hizmetlerin aksaması kaçınılmaz olmuştur.

Bu yardımlar genel olarak şu şekilde tasnif edilebilir: Muhacirlerin geçici iskân alanlarına ve oradan da kesin yerleşim bölgelerine sevk edilmeleri için gerekli nakliye masrafları, hem geçici hem de daimi yerleşim bölgelerinde yiyecek, giyecek, barınma, ev eşyası, yakacak vs. zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması, tarımla uğraşanlara arazi, tohumluk, zahire, öküz ve ziraî araç-gereçler verilmesi, ziraatle uğraşanların haricinde kalanlara muhtelif alanlarda istihdam imkanı tanınması, eğitim, kültür ve sağlık alanlarında yardım ve destek sağlanması. Bu yardımlarla beraber ayrıca muhacirlere belli bir süre vergi ve askerlik muafiyeti de tanınmıştır⁸⁰.

Bütün bu işlerin sağlıklı bir şekilde yürütülerek muhacirlerin meseleleriyle meşgul olmak üzere memurlar görevlendirilmiş, bunlara verilen talimatnamelerle görevlerini düzgün yapmaları sağlanmıştır. Hem mevcut görevlilere hem de yeni tayin edilenlere her türlü tedbirin alınması hususunda kusurda bulunmamaları da beyan edilmiştir⁸¹.

Muhacirler için yapılan harcamalarda en büyük kalemlerden birini bunların, iskân bölgelerine sevk edilmeleri için yapılan nakliye masrafları oluşturmaktaydı⁸². Ancak Devlet, hem nakliye hem de diğer masrafların yükünü hafifletmek maksadıyla mümkün mertebe yerli halkın yardımlarını devreye

Yaylası isimli mevkideki 5801 dönümlük boş arazinin sınırlarının belirlenmesi için, Mühendis Barborini Efendi tarafından haritasının hazırlanarak ilgili mercilere gönderildiği belirtilmektedir. Bkz. İ. DH. 1021/80530.

⁷⁹ İ. DH. 1321/1312 L-21; DH. MKT. 1963/57.

⁸⁰ Saydam, *a.g.e.*, s. 153-176.

⁸¹ Ayşe Pul, "1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz'da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XV, Eylül 2013, s. 162.

⁸² Saydam, *a.g.e.*, s. 155.

sokmaya gayret göstermiştir. Bunu yaparken de asla bir zorlama politikası gütmemiş, muhacirlere yardımını dini ve milli bir vazife addedilerek gönül rızası ile ve misafirperverâne bir yaklaşımla yapılmasını temin etmeye çalışmıştır. Karahisar-ı Sahib ölçeğinde konuya baktığımızda bunda başarılı olduğunu da söyleyebiliriz. Nitekim, 1864 senesi Temmuz ayı sonlarına doğru Bursa üzerinden Karahisar-ı Sahib'e doğru yola çıkan, yolda hasta ve yorgun düşen Çerkes muhacirleri, bölge halkının rızası ve muvafakatıyla mahallelerde tedarik olunan hanelerde müsafereten yerleştirilmiş, araba ücretleri de dahil bütün ihtiyaçları ve masrafları halk tarafından memnuniyetle ve meccanen tedarik edilmiştir. Kazalara gönderilenlere de aynı şekilde yerli halk tarafından yardımda bulunulmuş; memurlar ve halktan ileri gelenler tarafından bu muhacirlere 78.246 kuruş 30 para yardımı yapılmış⁸³, bu meblağ muhacirlerin zorunlu ihtiyaçlarına sarf edilmiştir. Ayrıca bunlara, ziraat edebilecekleri bir miktar arazi de meccanen tahsis edilmiştir⁸⁴.

⁸³ Bu meblağın 39909 kuruş 30 parası -içerisinde gayrimüslimlerin de bulunduğu- Karahisar-ı Sahib kazası ahalisi tarafından, 5391,5 kuruşu Sandıklı kazası ahalisi tarafından, 5222,5 kuruşu Şeyhlü kazası ahalisi tarafından, 8167 kuruşu Geyikler kazası ahalisi tarafından, 13835 kuruşu Hanbarçın kazası ahalisi tarafından, 5724 kuruşu İshaklı kazası ahalisi tarafından yapılan yardımlardan oluşmaktadır. Muhacirlerin öncelikli ihtiyaçlarının neler olduğu hususunda bir fikir vermesi açısından bu paranın sarf edildiği kalemleri zikretmek yerinde olacaktır:

Karahisar-ı Sahib'in Döğer köyünde Sarıcaova isimli yerde iskân olunan Çerkes muhacirlerine: Amelikan bezi, anteri için alaca, fasulye, çuval, hasır, yemeni, çarık için inek derisi, ölçek, ekmeç, buğday, hane inşasında çalışan dülger ücreti, muhacirler için satın alınan müstamel elbise, demirci ustalarına malzeme parası, muhacirlere alınan 7 adet eşek parası.

Müsafereten Şeyhlü kazasına gönderilen ve daha sonra çoğu Ağlarca isimli yere iskân olunan ve Şeyhlü'de kalan muhacirlere: ekmeç, tuz, sade yağ, tarhana, odun, buğday, bulgur, Amelikan bezi.

Geyikler kazasında Genç Ali mezrası isimli yerde iskân olunan Çerkes muhacirleri için yapılan hanelerin masrafları: Duvarcı yevmiyesi, dülger yevmiyesi, amele yevmiyesi, büyük ve küçük kereste, hasır, eğseri.

İshaklı kazasında Akbabalı isimli mezraya iskân olunan Çerkes muhacirleri için verilen tayinat bedeli. (106 nüfus için)

Çifteler Çiftlik-i Hümayunu dahilinde Seydisoyu, nam-ı diğer İhsaniye köyüne iskân olunan Hacı Bey takımına verilen 23 Karahisar. kilesi tohumluk buğday.

Hanbarçın kazasında Ağlarca isimli yere iskân olunan Çerkes muhacirlerine: un, bulgur, tuz, fasulye, haşhaş, elbiseler için yapağı.

Sandıklı kazasında Belkavak isimli yere iskân olunanlara hane inşası dolayısıyla usta yevmiyesi ve inşaat malzemeleri: döşeme, kereste, yarma tahtası, kapu tahtası, taş, eğseri, üstadiyye. Bkz, MVL. 717/63.

⁸⁴ MVL. 717/63. Muhacirlerin Karahisar-ı Sahib'e meccanen nakilleri ile ilgili benzeri örnekler için ayrıca bkz. BEO. 341/25554; DH. MKT. 1741/42.

Kendi geçimlerini sağlayabilecek duruma gelene kadar muhacirlere Devlet tarafından yevmiye, ekmek ve buna ilaveten bazı yiyecek maddeleri de verilmekte idi. Bu durum 1859'a kadar devam etmiş, bu tarihten itibaren de yapılan yardım sadece ekmekle sınırlı kalmıştır. Bununla beraber diğer bazı gıda maddelerinin de halkın bağıışı şeklinde verildiği görülmektedir⁸⁵. 1864 yılına kadar gelen muhacirlerin yarısı fakir olarak kabul edilerek bunlara buldukları kaza emvalinden günlük yarım kıyye⁸⁶ ekmek ya da bedeli nakit olarak verilmekteydi. Ancak bu şekilde muhacirlerin geçimlerini sağlayamadıkları anlaşılmış olup, bu nedenle muhacirlerin miktarı tespit edilerek fakir durumda olanlara ekmek dağıtılması kararlaştırılmıştır⁸⁷. Nitekim, 1861'de Karahisar-ı Sahib livası kaza, kasaba ve köylerine karışık olarak yerleştirilen Nogay muhacirlerinden ellerinde fukara pusulası olanlara iskân işlemleri tamamlanana kadar günlük yarımşar kıyye ekmek bedeli verilmiştir⁸⁸.

Osmanlı Devleti'ne gelen muhacirlerin belirlenen iskân mahallerinde haneler inşa ettirilerek yerleştirilmeleri ile iş bitmiyordu. Zira bunların devlete ve halka yük olmadan kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için de bazı imkanlar tanınması gerekiyordu. Gelen muhacirlerin çoğunlukla ziraatle uğraşan insanlar olması hasebiyle, bunlara geçimlerini temin etmek için ziraate uygun araziler tahsis edilmesi gerekmektedir. Karahisar-ı Sahib'de iskân edilen muhacirlere de bu düşüncelerle arazi tahsis edilmekte idi. Bu arazilerin miktarları, bölge şartlarına ve ailelerin durumlarına göre iskân memurları ve mahalli yöneticiler tarafından tespit edilmekte idi. Ancak konuyla ilgili belgelerde tahsis olunan bu arazilerin toplam miktarları belirtilmekle birlikte⁸⁹ hane başına ne kadar arazi verildiğine dair herhangi bir bilgi verilmemektedir. Yani arazi tahsisinde diğer bazı kalemlerde olduğu gibi (mesela, hane başına veya iki haneye 1 çift öküz verilmesi veya her haneye beşer kile tohumluk verilmesi gibi) hane ya da aile başında ne kadar arazi verileceği hususunda net bir bilgi mevcut değildir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, muhacirlere tahsis edilecek arazinin boş veya metruk, ziraate elverişli olması gerekmektedir. Ancak bu tür araziler ekseriyetle yerli halk tarafından tasarruf edilen ya da mera olarak kullanılan

⁸⁵ Saydam, *a.g.e.*, s. 156.

⁸⁶ 1 kıyye takriben 1283 gramdır. 1856-1876 yılları arasında yarım kıyye ekmeğin ortalama bedeli 20 paraya tekabül etmekte idi. Bkz. Saydam, *a.g.e.*, s. 159.

⁸⁷ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete...*, s. 66.

⁸⁸ A. MKT. NZD. 329/53.

⁸⁹ Mesela bkz. İ. DH. 1021/80530.

araziler olduğundan sık sık anlaşmazlıklara sebep olmaktaydı. Bununla birlikte muhacirlerin kendilerine tahsis edilen arazileri yeterli görmemeleri, mevcut arazilerinde yeni gelen muhacirlerin de hissedar edilmeleri⁹⁰ gibi hususlar muhacirlerin yakınmalarına, şikayetlerine sebep teşkil etmekteydi.

Muhacirlere bir an evvel tarıma başlayabilmeleri için devlet tarafından hane başına bir miktar tohumluk zahire yardımı yapılmaktaydı. Ayrıca yemeklik olarak da hububat nevinden zahire verilmekteydi. Her ne kadar bu tohumluk ve yemeklik zahire, muhacirlere yardım olarak veriliyor ise de, bu uygulama hazineye büyük yük olacağından durumları iyileşince geri ödenmek şartına merbuttu⁹¹. Verilen tohum miktarı hane nüfuslarına oranla hane başına 5 kileden 10 kileye kadar çıkabilmekteydi⁹². Bu da müteselsil kefaletle, mahalli aşarından ve geri aynen ödenmek şartıyla verilmekteydi. Mesela, 1893 yılı Temmuzundan itibaren Karahisar-ı Sahib sancağının Hanbarçın nahiyesinin Paşoh mevkiinde iskân olunan 33 hane ve 150 nüfustan oluşan Kafkasya muhacirlerinin tohumluk ve yemeklik olarak hububata ihtiyaç duydukları tasrih olunduktan sonra, nakdi kıymeti 7520 kuruş olan bu hububatın⁹³, muhacirlerin haneleri nüfusuna nispetle her bir haneye 5 kileden 10 kileye kadar müteselsil kefaletle, mahalli aşarından olarak verilmesi uygun görülmüştür. Ancak bu hububatın, daha sonra yani hasat zamanı kendilerinden aynen alınmak üzere verildiği belirtilmiştir⁹⁴. Muhacirlere yapılan bu zahire yardımlarının tekrar ödenmesi bazen mümkün olamamakta, muhacirler muafiyet talebinde bulunmaktaydılar⁹⁵.

Muhacir nüfusunun yoğun olduğu dönemlerde bazen hem tohumluk hem de yemeklik zahire verilmesi mümkün olamadığı için tohumluk olarak verilmesi düşünülen zahire ertelenerek daha aciliyet arz eden yemeklik zahireye öncelik verilmekteydi. Mesela, 1891 Ağustosundan 1892 Temmuzuna sonuna kadarki 1 yıllık süre zarfında Karahisar-ı Sahib sancağına iskân için gelen 780 muhacire sene içerisinde tohumluk olarak verilmesi gereken zahire bir sonraki seneye

⁹⁰DH. MKT. 234/50.

⁹¹DH. MKT. 1790/74; MV. 60/27.

⁹²8 Kasım 1887 tarihli bir belgede bu tevziatın her haneye beşer kile tohumluk ve nüfus başına ikişer kile yemeklik hesabı ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. DH. MKT. 1462/53

⁹³ Bu hububat, 180 kile şair (arpa), 20 kile sümter (bir çeşit hafif buğday), 10 kile darı ve 500 kile çavdarlı hınta (un)'dan müteşekkildi.

⁹⁴DH. MKT. 79/42

⁹⁵ Mesela, Karahisar-ı Sahib sancağı dahilinde teşkil olunan Selimiye köyünde iskân edilen Ahıska muhacirleri 17 Aralık 1892'de kendilerine iane suretiyle verilen zahire bedelinin yarısını ödemeye muktedir olmadıklarından dolayı muafiyetlerini talep etmişlerdir. Bkz. DH. MKT. 2031/103.

ertelenerek⁹⁶, daha aciliyet arz eden yemeklik zahirenin tedarik edilmesi düşünülmüştür. Bu cümleden olarak muhacirlerin ihtiyacı olan 3000 kile zahirenin tedariki için –pek çok yerde olduğu gibi- yerleştirildikleri yerlerdeki yardımsever insanların yardımlarına müracaat edilmiştir. İlkbahardan itibaren Aziziye kazası köylerine müsafereyen yerleştirilen bu muhacirlerin, ihtiyacı olan 3400 küsür kile zahire bunların yerleştirilmesi için görevlendirilen Meclis-i İdare-i Liva Azası’ndan Ali ve Belediye Reisi Bekir Efendiler marifetiyle fakir halka yük olmadan karşılanmıştır. Ali ve Bekir Efendilere zahire tedariki ve bu muhacirlerin rahatlarının temini için gerekli tedbirlerin alınması hususundaki hizmetlerinden dolayı “tahrîrât-ı mahsûsa” ile memnuniyet beyanında bulunulmuştur⁹⁷.

Muhacirlere öküz ve araba da verilmekteydi. 1859 yılında gelen muhacirlere hane başına 1 çift, 1861’den itibaren de her hane 5 kişi kabul edilerek iki haneye yani 10 kişiye 1 çift öküz verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak çok geçmeden bir değişiklik yapılarak, 1 çift öküzün 15 kişiyi geçindirebileceği yaklaşımıyla eğer iki hanenin nüfusu 15’ten az ise 3 veya 4 haneye 1 çift öküz verilmesi kararlaştırılmıştır. 1864’ten itibaren de her muhacir hanesi 5 kişi sayılarak iki haneye 1 çift öküz verilmesi uygulamasına tekrar dönülmüştür⁹⁸. Karahisar-ı Sahib’de iskân edilen muhacirlere öküz verildiğine dair bir belge mevcut olmakla beraber⁹⁹, bu belgeden yukarıda bahsedilen birim hanelerden hangisine göre dağılım yapılmakta olduğuna dair herhangi bir bilgi edinememekteyiz.

Karahisar-ı Sahib’de iskân edilen muhacirlere öküz haricinde araba ve herhangi bir çift alet-edevatı verildiğine dair bilgiye rastlanmamıştır.

Muhacirlerden tarımla uğraşanlar haricinde talepleri veya yatkınlıkları doğrultusunda çeşitli meslek ve uğraşı alanlarında istihdam edilenler de

⁹⁶Ancak çok geçmeden; yaklaşık 2,5 ay sonra tohumluk zahirenin de verildiği görülmektedir. Böylece bu muhacirlere hem ziraat ve hem de maişetlerini temin için tohumluk olarak 4000 kile arpa, 500 kile sünter ve 250’şer kileden 500 kile mısır ve kum darısından oluşan toplam 5000 kile zahirenin, geri ödenmek üzere ve müteselsil kefaletle verilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz., DH. MKT. 1940/81; MV. 69/59.

⁹⁷DH. MKT. 1915/62.

⁹⁸Saydam, *a.g.e.*, s. 171, 172.

⁹⁹Bkz. DH. MKT. 1790/74.

olmaktaydı¹⁰⁰. Kafkasya'dan gelen muhacirler, içinde buldukları şartların da etkisiyle çoğunlukla askerlik alanında istihdam edilmekteydi¹⁰¹.

Osmanlı Devleti muhacirler için inşa olunan köylerde çocukların eğitimi ve halkın dini vecibelerini ifa edebilmeleri için de gerekli mektep, cami ve mescidlerin yapılmasına büyük önem vermiştir. Hem mektep hem de cami ve mescidlerin inşaat masraflarının karşılanmasında hayırseverlerin önemli katkıları olmuştur¹⁰². Onların yeterli olamadığı zamanlarda ise Devlet devreye girmiştir¹⁰³.

27 Ağustos 1843 tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla, 40 haneden müteşekkil olarak Nevahi-i Barçınlı kazası mücavirindeki Çifteler Çiftliği'nde yerleştirilmiş olan Çerkes muhacirleri, ikamet ettikleri köylerinde cami bulunmadığını beyan ederek bir cami, bir muallimhane ve bir de derslane inşası talebinde bulunmuşlardır. Nevahi-i Barçınlı kazasında Çifteler ve Çifteler Ovası olarak bilinen köylerde birer adet cami olduğu bilinmesine rağmen bunların böyle bir talepte bulunmalarına anlam verilememiş ve bu camilerin halen mevcut olup olmadığı, mevcut ise yeterli midir değil midir, yoksa muhacirlerin maksadı yeni bir cami inşası mıdır araştırılması istenmiştir. Liva kaymakamının arızasından anlaşıldığına göre bu camilerden birisi iki buçuk diğeri üç buçuk saat mesafede olduğundan yeni bir cami, muallimhane ve derslane inşası gerekli görülmüştür. Bunların inşasının kaç kuruşa mal olacağını araştırılması ve bildirilmesi istenmiştir¹⁰⁴.

1865'te Karahisar-ı Sahib sancağı dahilindeki Çifteler Çiftlik-i Hümayunu'nda yerleştirilen muhacirler için de bir mescid yaptırılması kararlaştırılmış ve bunun için yapılan keşif neticesinde 13134 kuruşluk bir masraf çıkarılmıştır. Bu meblağın 5-6 bin kuruşunun bölgedeki bazı hayırseverler tarafından karşılanacağı kararlaştırılmış olup, geri kalan 7-8 bin

¹⁰⁰ Mesela, 8 Temmuz 1864 tarihinde Aziziye mahallesinde inşa olunan cami-i şerifin hitabet, imamet ve sair hizmetleri için muhacirlerden Ziyalı (?) ve Hafız Abdülsettar Efendiler için berat talep edilmiştir. Bkz. A. MKT. MHM. 305/27.

¹⁰¹ Bilhassa Çerkeslerden çok sayıda genç, Rusya'ya karşı savaşmak üzere Osmanlı ordusunda istihdam edilmiştir. Bkz., Karpat, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁰² C. DH. 173/8605; İ. MVL. 539/24226.

¹⁰³ Nitekim, 18 Ağustos 1885 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti'ne gönderilen bir belgede Karahisar-ı Sahib Sancağı dahilinde yerleştirilen muhacirler için yapılması düşünülen mescit ve sıbyan mektebinin masraflarının artık mahalli yöneticiler vasıtasıyla "beliyye-i kahta maruz kalmış olan" bölge halkından karşılanamayacağı, devlet tarafından karşılanacağı ve bunun için ne kadar mektebe ihtiyaç duyulduğu ve masrafın ne kadar olacağını belirlenmesi konu edilmektedir. Bkz. MF. MKT. 88/106.

¹⁰⁴ C. MF. 167/8349.

kuruş kadarının Mal Sandığından karşılanması istenilmiş, ancak Mal Sandığına yük olacağı düşüncesiyle cami inşaatının ertelenmesi düşünülmüştür. Bununla beraber, bu mahalle henüz yerleştirilen muhacirlerin nüfusunun bir hayli fazla olması ve mescid inşasının şer'i bir zorunluluk ve hayırlı bir iş olması dolayısıyla ertelenmesinin uygun olmayacağı ifade edilerek, 8000 kuruşu geçmemek üzere mîrîden tahsis edilecek ödenekle biran önce mescidin inşasına başlanması istenmiştir¹⁰⁵.

Muhacirlerin salgın hastalıklara karşı korunması hususunda da Devlet gerekli tedbirleri almaya gayret etmiştir. Ancak bu çabalar temizlik, beslenme ve barınma hususundaki yetersizlikler ve buna ilaveten ilaç ve sağlık personeli tedariki hususundaki olumsuzluklar nedeniyle her zaman istenilen neticeyi vermemiştir. Billhassa sıtma ve tifus gibi hastalıklar ölümlere yol açmıştır¹⁰⁶. Yetkililer bu salgın hastalıklara karşı çareyi, toplu halde bulunan muhacirlerin üçer beşer hane şeklinde muhtelif köylere dağıtılmasında bulmuşlardır¹⁰⁷.

1856'dan itibaren muhacirler, ekonomik durumları düzelinceye kadar 10 yıl aşar ve diğer vergilerden, 25 yıl da askerlikten muaf tutulmuşlardır. Bu durum 1860'a kadar devam etmiş, bu tarihten itibaren yeni gelen muhacirlere de aynı muafiyetin tanınmasının hazineye yük getireceği düşüncesiyle muafiyet sürelerinde kısıtlamalara gidilmiştir. 1864 yılından itibaren de göçmen sayısındaki hızlı artış nedeniyle daha önceki yönetmelik iptal edilerek yeni bir talimatname düzenlenerek iskân tarihinden itibaren 3 sene yerleşik hayata geçenlerin, sonradan gelen ve henüz iskân edilemeyenlerin ihtiyaçları için öşürlerini vermeleri kararlaştırılmıştır¹⁰⁸. 1886 tarihli İrade ile emlak ve temettuât vergilerinden 2 yıl, 1888 tarihli İrade ile de askerlikten 6 yıl muaf tutulmuşlardır. Bu muafiyet I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür¹⁰⁹. Devlete büyük yük getiren bu muafiyet uygulaması neticesinde Devlet, 1894 yılından sonra Anadolu'ya göç etmek isteyen muhacirlerden bazı şartları taahhüd eden senet almak suretiyle bu külfetlerden kurtulmaya çalışmıştır¹¹⁰.

1865-1866 yılından itibaren de muhacirlerden ağnam rüsumu alınması usulü benimsenmiştir¹¹¹. Buna rağmen zaman zaman muhacirlerin bu ve diğer

¹⁰⁵ İ. MVL. 539/24226.

¹⁰⁶ DH. MKT. 143/15.

¹⁰⁷ DH. MKT. 244/28.

¹⁰⁸ Saydam, *a.g.e.*, s. 168.

¹⁰⁹ Yılmaz, *a.g.m.*, s. 598.

¹¹⁰ İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete ...*, s. 71-72.

¹¹¹ Saydam, *a.g.e.*, s. 169.

vergileri ödeme hususunda sıkıntı çektikleri ve bu sebepten kendilerine bir müddet daha muafiyet tanınması talebinde buldukları görülmektedir. Mesela, 13 Mayıs 1866'da Şuhud kazasının Ortaköy ve Armudlu isimli mahallerinde meskun Peştuğ kabilesine mensup Nogay muhacirleri, çok fakir bir durumda olmalarına rağmen, meclis azası olan şahıslar tarafından kendilerinin muktedir olmadıkları malum olduğu halde, her birinin birer-ikişer davarlarından adet-i ağnam vergisi talep edildiğini, ayrıca muhitlerinde bulunan aşiretler tarafından kendilerine zulm u taaddi yapılmakta olduğunu beyan ederek gereğinin yapılması talebinde bulunmuşlardır. En azından bir kaç sene vergiden affedilmeleri ve adet-i ağnamın da men edilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca aşiretlerin mazarratından kurtarılmaları mümkün olamayacaksa Emirdağı'na nakledilmelerini arz etmişlerdir. Bunun üzerine gerekli tahkikat ve icabının yapılması istenmiştir¹¹².

Sonuç

Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını müteakip yoğun bir şekilde ortaya çıkan Kırım ve Kafkasya halklarının muhacereti Osmanlı Devleti'ni, iktisâdî, ictimai, siyasi, demografik vs pek çok alanlarda etkilemiştir. Osmanlı coğrafyasının muhtelif bölgelerine, devletin iskân politikası çerçevesinde yerleştirilmeye çalışılan bu muhacirler, hem iskân mahallerine gidiş sürecinde hem iskân edilmeleri esnasında hem de iskân edildiklerinden sonraki süreçte devleti uzun süre uğraştırmıştır.

Rus esaretinden kaçan soydaş ve dindaşlarına kapılarını açarak onlara rahat bir hayat sağlamak ve bir an önce tüketici durumundan üretici durumuna getirerek ekonomiye katkı sağlamalarını temin etmek gayesinde olan Osmanlı Devleti, halkın da yardımları ile elinden gelen gayreti göstermeye çalışmıştır. Yerlerini yurtlarını terk ederek kendisine sığınan muhacirlerin en iyi şekilde iskân edilebilmeleri için bütün imkanlarını seferber etmiş, onların yardım taleplerini mümkün mertebe karşılamaya çalışmış, bunun için önemli miktarda maddi kaynaklar tahsis etmiştir. İlk zamanlarda muhacirlere sunulan imkanlar açısından çok fazla sıkıntı yaşanmamasına rağmen, zamanla göçlerin yoğunlaşması ve buna mukabil sistematik çözümler yerine zuhurata bağlı

¹¹² MVL. 496/131. Bu muhacirlerin Karahisar-ı Sahib'e 1861'de gelen Nogaylar olduğunu tahmin ediyoruz . Belge tarihine (23 Mayıs 1866) bakılacak olursa bunlar geleli 5 yıl olmuş olup, çeşitli vergilerden muafiyet süreci dolmuş olduğu halde muafiyet talebinde bulunmuşlardır. Benzeri bir başka belge için bkz. MVL. 496/135.

tedbirlere başvurulması vs. sebeplerden dolayı muhaceret meselesi önemli boyutlara ulaşmıştır.

Kırım Harbi sonrasında Osmanlı coğrafyasında pek çok bölgeye iskân amacıyla sevk edilen Kafkas muhacirlerinin bir kısmı da muhtelif zamanlarda Karahisar-ı Sahib sancağına gelmişlerdir. 1861-1895 tarihleri arasında Karahisar-ı Sahib sancağına Kafkasya'dan gelen muhacir toplulukları Nogay, Çerkes, Çeçen ve Ahıska muhacirlerinden oluşmaktadır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bunlar, Karadeniz limanlarından deniz yoluyla İstanbul, İzmit, Gemlik veya Mudanya iskelesinden sevk edilerek kara yolu ile Bursa, Kütahya güzergahı üzerinden Karahisar-ı Sahib'e gelmişlerdir. Bunlardan bazıları Karahisar-ı Sahib'in merkez kazası ve diğer kazaların köylerinde karışık olarak bazıları da müstakil köyler oluşturularak yerleştirilmişlerdir.

Muhacirlerin iskânı esnasında ve iskânları sonrasında çeşitli sebeplerden dolayı sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlar bazen iskân mahallerindeki yerel yöneticilerin ve eşraftan bazı kimselerin, bazen de yerli halk ve aşiretlerin muhacirlere tahsis edilen arazilerde hak iddia etmelerinden kaynaklanmaktaydı. Bununla beraber bizzat muhacirlerin tutum ve davranışlarından kaynaklanan sorunlar da mevcuttu. Bilhassa çeşitli bahanelerle iskân edilmeleri kararlaştırılan yerleri beğenmeyip başka yerlere yerleşmeyi talep etmeleri hem kendilerini hem de devleti sıkıntıya sokmuştur. Olabildiğince iskân sürecinin çabuklaştırılması amacını taşıyan devlet, muhacirlerin bu tutumu karşısında gerekli tedbirleri almaya gayret göstermiş, muhacirlerin başka bölgelere gitme gerekçelerinin ortadan kaldırılmasına çalışmıştır. Hatta meseleyi baştan halletmek düşüncesiyle, iskân mahallerinin tespit edilmesi esnasında muhacirlerin ileri gelenlerinin görüşlerine müracaat etmiştir.

Osmanlı Devleti, muhacirlere arazi tahsis etmek, ev inşa etmekle iktifa etmemiş, bunların en azından kendi ayakları üzerinde durabilecek duruma gelene kadar yardım ve himaye edilmelerini de vazife addetmiştir. Bu cümleden olarak, iskân için gönderilen muhacirlerin nakliye masrafları, yiyecek, giyecek, barınma, ev eşyası, yakacak vs. zorunlu ihtiyaçları karşılanmış, tarımla uğraşanlara arazi, tohumluk, zahire, öküz verilmiş, ziraatle uğraşanların haricinde kalanlara muhtelif alanlarda istihdam imkanı tanınmış, eğitim, kültür ve sağlık alanlarında yardım ve destek sağlanmış. Bu yardımlarla beraber ayrıca muhacirlere belli bir süre vergi ve askerlik muafiyeti de tanınmıştır. Devlet bunları yaparken mümkün mertebe yerli halkın yardımlarını da devreye sokmaya gayret göstermiştir. Ancak bunda asla bir zorlama politikası gütmemiş,

muhabirlere yardımını dini ve milli bir vazife addedilerek gönül rızası ile ve misafirperverâne bir yaklaşımla yapılmasını temin etmeye çalışmıştır. Karahisar-ı Sahib ölçeğinde konuya baktığımızda bunda başarılı olduğunu da söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

A.Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

A. MKT. MHM (Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı): A. MKT. MHM. 211/28; A. MKT. MHM. 224/80; A. MKT. MHM. 232/32; A. MKT. MHM. 301/57; A. MKT. MHM. 305-27.

A. MKT. NZD (Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı): A. MKT. NZD. 329/53; A. MKT. NZD. 356/75; A. MKT. NZD. 368/73.

A. MKT. UM (Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı): A. MKT. UM. 497/31; A. MKT. UM. 502/91; A. MKT. UM. 516/30; A. MKT. UM. 528/99

BEO (Bâb-ı Âlî Evrak Odası): BEO. 341/25554; BEO. 412/30866; BEO. 531/39789; BEO. 580/43472; BEO. 606/45426.

C. DH (Cevdet Dahiliye): C. DH. 173/8605.

C. MF (Cevdet Maarif): C. MF. 167/8349.

DH. MKT (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî): DH. MKT. 79/42; DH. MKT. 143/15; DH. MKT. 177/46; DH. MKT. 209/39; DH. MKT. 213/31; DH. MKT. 220/40; DH. MKT. 234/50; DH. MKT. 244/28; DH. MKT. 294/59; DH. MKT. 307/59; DH. MKT. 345/75; DH. MKT. 402/28; DH. MKT. 1388/77; DH. MKT. 1397/27; DH. MKT. 1402/121; DH. MKT. 1403/9; DH. MKT. 1455/2; DH. MKT. 1462/53; DH. MKT. 1482/11; DH. MKT. 1519/92; DH. MKT. 1525/40; DH. MKT. 1741/42; DH. MKT. 1790/74; DH. MKT. 1791/124; DH. MKT. 1812/22; DH. MKT. 1841/107; DH. MKT. 1843/90; DH. MKT. 1844/66; DH. MKT. 1863/71; DH. MKT. 1915/62; DH. MKT. 1940/81; DH. MKT. 1963/57; DH. MKT. 1971/10; DH. MKT. 1983/51; DH. MKT. 2011/119; DH. MKT. 2031/103.

İ. DH (İrade Dahiliye): İ. DH. 1021/80530; İ. DH. 1225/95934; İ. DH. 1321/1312 L-21.

İ. MVL (İrade Meclis-i Vâlâ): İ. MVL. 539/24226.

İ. ŞD (İrade Şura-yı Devlet): İ. ŞD. 84/5000.

MF. MKT (Maarif Nezâreti Mektubî Kalemî): MF. MKT. 88/106.

MV (Meclis-i Vükela Mazbataları): MV. 60/27; MV. 69/59.

MVL (Meclis-i Vâlâ Riyâseti): MVL. 496/131; MVL 496/135; MVL. 717/63; MVL. 725/87; MVL. 725/83

Y. PRK. OMZ (Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı): Y. PRK. OMZ. 1/40

B.Araştırma Eser ve Makaleler

AKYÜZ ORAT, Jülide - ORAN ARSLAN, Nebahat ve TANRIVERDİ, Mustafa, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, Kafkas Üniversitesi Yay., Kars 2011.

ATABEK, Ömer Fevzi, *Afyon (Vilayeti) Tarihçesi*, (Yay. Haz. Turan Akkoyun), Afyon Kocatepe Ün. Yay., Afyon 1997.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XIII, S. 1-4, 1951-1952, s. 56-78.

BİÇE, Hayati, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1991.

Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 7, Ankara 1992.

EREN, Ahmet Cevat, *Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu Çıkarılan Tüzükler*, İstanbul 1966.

ERKAN, Süleyman “XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti’nin Göçmenleri İskan Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri”, *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 612-631.

FIRUZOĞLU, Safarov Rafik, “Kırım ve Kafkasya’dan Osmanlı İmparatorluğu’na Göçler” *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 687-696.

GÜNAY, Nejla, “Karahisar-ı Sahib Sancağı’na Yerleştirilen Ahıska Türkleri”, *Milli Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar*, (Edt. Hasan Babacan), Afyonkarahisar 2010, s. 49-65.

GÜNAY, Nejla, “Osmanlı’nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu’ya Göç ve İskâni”, *Bilig*, Sayı 61, Bahar 2012, s. 121-142.

HABIÇOĞLU, Bedri, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler ve İskanları*, Nart Yay., İstanbul 1993.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Yay., Ankara 1991.

İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, TTK Yay. Ankara 1994.

İPEK, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yay., Trabzon 2006.

İPEK, Nedim – ŞİMSİRGİL, Ahmet - GÜLSOY, Ersin ve TAŞDEMİR, Mehmet, *Osmanlı'da İskan ve Göç*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2013.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

KOCACIK, Faruk, “Rumeli'den Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Sonuçları”, *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 655-660.

Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, C.I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı, Yayın Nu:122, İstanbul 2012.

PUL, Ayşe, “1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz'da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XV, Eylül 2013, s. 159-182.

SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yay., Ankara 2010.

YILMAZ, Mehmet, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası”, *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 587-602.